

začný proces a zmeny v triedno-sociálnej štruktúre národov ako základ národnostnej politiky KSC je možno považovať za úspešný pokus uplatnenia jednak sociologického prístupu a metodologickej dimenzie vedeckého komunizmu v dialektickej jednote pri dodržaní zásad špecifičnosti týchto vedných disciplín.

Metodologickým základom marxistickej sociológie je teória historického materializmu, ktorá je spoľahlivým a v praxi overeným základom pre objavenie a ovplyvňovanie spoločenských procesov a predvídanie ďalšieho vývoja a zmien v makroštruktúre i mikroštruktúre tej-ktorej spoločnosti. Na tomto metodologickom základe sú písané v *Sociológii* všetky štúdie.

Alexander Fazik

G. N. Čerkasov: Sociologija truda i profsojuzy (Sociologie práce a odbory)¹

Moskva, Profizdat 1970, 190 s.

Kniha sovětského autora G. N. Čerkasova je zajímavým příspěvkem k problematice, kterou se pokouší řešit oblast sociologie nazývaná *sociologií práce*. V Sovětském svazu je v posledních letech věnována této problematice pozornost nejen v teoretické rovině, ale i v konkrétních výzkumech (V. I. Jadov. A. G. Zdravomyslov a další).

G. N. Čerkasov, mimo jiné ekonom, se obrací svou prací k odborovým pracovníkům a srozumitelnou formou v pěti kapitolách seznamuje čtenáře s některými poznatky sociologů, kteří se zabývají složitým fenoménem — prací.

Předností jeho pohledu na pracovní činnost a vztahy lidí v pracovním procesu je snaha komplexně analyzovat jevy související s prací. Tato přednost je však současně i jistou nevýhodou. Instruktivní forma výkladu, kterou autor volí, nemůže totiž vyčerpat komplexnost analyzovaných jevů, ale jen upozornit, že složité jsou a že je s tím třeba počítat. Cílem práce je tedy spíše vytyčení problémů než jejich řešení.

Jádem první kapitoly, nazvané *Bez sociologie nelze vědecky řídit*, je problematika vztahu sociologické teorie a konkrétních sociologických výzkumů. Poukazuje se zde na význam sociologického postižení sociální reality při řešení takových nežádoucích jevů, jako je disfunkční mobilita kádrů, při utváření správných názorů na intenzitu určitých druhů práce apod.

Sama sociologie práce je však pojímána značně široce, takže se přibližuje u nás chápání ergonomie: „Co může přispět k vytvoření komplexní vědy o práci a zajistit vnitřní jednotu ve zkoumání procesů práce bez ohledu na rozsahy položených otázek a vybrané objekty? Podle našeho názoru k tomu má dnes nejbližší sociologie práce.“²

Každý autor má určité právo na vlastní pohled na zkoumaný předmět. Definice, sama o sobě precizní, zpravidla nevyřeší nic z konkrétních úkolů, které před vědou stojí. Je faktem, že komplexní pohled na pracovní

činnost lidí je cílem souboru věd zabývajících se z různých hledisek působením lidí v pracovním procesu (fyziologie práce, psychologie práce, sociální psychologie práce, ekonomika práce apod.). Klade-li si sociologie práce za cíle integrační pohled na uvedený fenomén, nesmí zapomenout, že je to úkol — s ohledem na diferencovaný stupeň znalostí různých věd — nemalý a pro jednotlivce těžko splnitelný. Každá věda, jejímž předmětem je taková důležitá činnost člověka, jako je práce, disponuje dnes již rozsáhlými poznatky, pro jednotlivce takřka nezvládnutelnými.

Bude-li však sociologie práce postupně získávat poznatky z výzkumů, doplňovat a upřeshňovat teoretická tvrzení, lze optimisticky hodnotit její užitečnost pro řízení společenských procesů bez ohledu na to, že ještě dnes či zítra nebude vědou „komplexní“ ve smyslu jí připisovaných vymezení.

Poměrně značnou pozornost (44 s. — celá kniha má 191 s.) věnuje autor v této kapitole nástrojům, abecedě sociologických zkoumání. Další kapitola pak v podstatě popisuje běžně užívané procedury a techniky, které patří do vybavy sociologů zabývajících se sběrem a zpracováním empirických dat.

Zajímavější a podnětější je v tomto ohledu kapitola třetí, nazvaná *Sociologie práce a NOT*. V organizacích zaměřených na výrobu či poskytování služeb je pochopitelná snaha klást důraz na ekonomickou efektivnost, kterou lze vyjádřit v peněžních jednotkách. G. N. Čerkasov se však správně domnívá, že ekonomický efekt není jediným a prvořadým cílem. Volí pojem „sociální efekt“, který je v interakci s úzce pochopenou účinností z pohledu ekonomů.

Sociální efekt chápeme rovněž v závislosti na organizačně technických opatřeních. Jinak tento pojem — pro jeho úvahy významný — hlouběji neobjasňuje. Snaží se však o jeho postižení pomocí soustavy ukazatelů: vztahu k práci, pracovní schopnosti, zdravotního stavu, úrovně výrobní kvalifikace, všeobecného vzdělání a kultury pracujících.

Vztah k práci je složitý sociální jev, který může být zachycen empirickými údaji. G. N. Čerkasov uvádí dvě skupiny ukazatelů pro měření této relace, tzv. *objektivní* a tzv. *subjektivní*; má-li být vztah k práci správně postižen, je nutno vycházet z obou.

K tzv. objektivním počítá např. ukazatele výsledku práce, stupeň odpovědnosti a svědomitosti v práci, projevující se kvantitou i kvalitou produkce apod. K subjektivním ukazatelům počítá např. spokojenost s prací, specializaci apod.

Přehlédneme-li všechny jím uváděné ukazatele a porovnáme-li je s vágním pojmem „sociální efekt“, nabízí se otázka propojení teoretické a operativní roviny sociologických analýz. Tento problém však sám o sobě přesahuje oblast sociologie práce. Je však neobvykle závažný, zejména pro zdůvodnění „přeskoku“ z pojmové sféry do oblasti empirických pozorování. Nutno brát v úvahu

¹ Překlad knihy vyšel koncem r. 1972 v nakladatelství Práce.
Recenzované dílo, s. 31.

i nebezpečí, které postihlo jiné sociology, např. amerického sociologa T. Parsonse, jehož „velká teorie“ počítá s možností empirického ověření (např. v problematice sociální stratifikace), avšak složité a těžkopádné pojmový rámec zdaleka neslouží skutečnému popisu americké společnosti a jako takový je pro tyto účely, mírně řečeno, nepoužitelný.

Zřejmě jen postupná práce v oblasti konkrétních výzkumů a teoretické upřesňování sociologických pojmů pomohou překonávat nejasnosti obou integrovaných oblastí a najít nejen nová, originální řešení existujících problémů, ale zajistit i praktickou aplikaci získaných poznatků.

Dále G. N. Čerkasov na základě empirických údajů brojí zejména proti sociální neefektivnosti částečné mechanizace.

Sovětský vědec prokazuje smysl pro komplexní posuzování jevů i v otázkách týkajících se mezd. Na základě šetření v Novosibirsku sleduje vztahy mezi plněním norem, názory na „napjatost“ norem spotřeby pracovního času, koeficientem spokojenosti s prací a koeficientem obtížnosti práce.

V sociologii práce diskutovaný problém vztahu pracovní satisfakce k úrovni výdělků zde dostává konkrétní podobu. Empirické údaje získané v Novosibirsku naznačují, že pracovní satisfakce je zřejmě fenomén, který není jednoduše spjat s úrovní výdělků, že zde vstupují „do hry“ i jiné proměnné pracovního procesu, jako např. obtížnost práce, subjektivní názory pracovníků na zvládnutelnost úkolů apod.

Problematickou mezd ve spojitosti s reprodukci pracovní síly se G. N. Čerkasov zabývá i v předposlední části své práce, nazvané *Životní podmínky a efektivnost práce*. Zde také analyzuje vztahy mezi nemocností a pracovní únavou, spokojeností s prací a vzděláním apod.

Důležitý je autorův akcent na vzájemný vztah mimopracovní a pracovní sféry. Vliv kvality využití mimopracovního času na pracovní výkon posunuje totiž úsilí vedoucích pracovníků různých úrovní o dobrý výkon osazenstva za obvod dané instituce a vzájemný vztah obou oblastí nutí řešit otázku tvorby optimálních podmínek v práci i mimo ni, a to nejen ve vztahu k výkonu, ale v roli k usměrňování rozvoje lidských potencialit.

V poslední kapitole *Kolektiv a osobnost* si autor všímá zejména tří důležitých skutečností pracovního procesu: formování kolektivu a vlivu stylu řízení na tento fakt, rozvoje tvůrčí aktivity pracujících a mobility kádru.

I když si zde nejde ani tak o hlubokou analýzu jako spíše o popis problémů, je třeba akceptovat pokus zabývat se složitými otázkami socialistického soutěžení, iniciativy pracujících, příčinou disfunkční mobility pracovních sil apod.

Kniha určená odborovým pracovníkům po-

ukazem na potřebu komplexního pohledu na pracovní proces se tak stává stimulem moderního stylu myšlení, které je žádoucí jak pro úspěšné zvládnutí mnohdy složitých výrobních úkolů, tak i pro tvorbu optimálního klimatu organizací, kde ještě dnes tráví značnou část svého denního časového rozvrhu masy ekonomicky aktivních lidí.

Jiří Fanta

O významu sexuální výchovy a některých přístupech k jejímu řešení

(Sjöberg E. et al.: Samspel)

Stockholm, RFSU (Celostátní svaz pro pohlavní výchovu) 1969.

Povaha, cíl, obsah i prostředky výchovy a vzdělání jsou v socialistické společnosti chápány a určovány na podkladě poznání zákonitostí a vývojových tendencí. Metodologickým principem dialektického zkoumání systému prostředků, jimiž jsou realizovány cíle výchovy, je východisko z konkrétní totality. To znamená, že žádný prostředek nemůže být posuzován izolovaně od ostatních a že žádný prostředek není samospasitelný, protože ve výchově se uplatňuje mnoho vlivů. Teprve tehdy, jsou-li určité didaktické prostředky správně klasifikovány a zařazeny do určitého výchovného systému, nabývají na konkrétnosti a mohou dosáhnout příznivého efektu. Tento princip se vztahuje ve stejné míře na otázky sexuální výchovy, které tvoří důležitou součást obecné výchovy mladé generace.

A. S. Makarenko připomínal, že sexuální výchova je obtížná jediné tehdy, „když se na ni díváme odděleně, když jí přikládáme příliš velký význam a odlišujeme ji od všech ostatních výchovných otázek“.¹ Jeho zásady pohlavní výchovy vycházejí z principu, že každý člověk po dosažení určitého věku musí žít pohlavním životem a že společenská morálka ukládá každému občanu určité závazky. Pohlavní život každého muže a ženy musí být v harmonickém poměru k rodině a k lásce. Společnost uznává takový sexuální život, který sleduje dva cíle: lidské štěstí a plnění i výchovu dětí. Správná pohlavní výchova, jako každá výchova lidské povahy, se uskutečňuje na každém kroku. „Proto výchova dítěte k poctivosti, pracovitosti, upřímnosti, přímosti, čistotnosti, pravdomluvnosti, účte k druhému člověku, jeho citům a zájmům, lásce k vlasti, věrnosti ideálům socialistické revoluce je zároveň i správnou pohlavní výchovou. Mezi těmito všeobecnými výchovnými metodami jsou takové, které mají k pohlavní výchově bližší vztah, i takové, které k ní mají vztah vzdálenější, ale všechny dohromady do značné míry určují i náš úspěch ve výchově příštího otce nebo matky, příštího muže nebo ženy.“² „Důležitým činitelem je celková výchova citu a lásky, která vytváří osobní a povahové rysy, jež nutně potřebuje kolektivní člověk, aby se mohl chovat mravně i v pohlavním životě. V tom-

¹ Makarenko. A. S.: *O výchově dětí v rodině*. Praha 1950, s. 73.

² Tamtéž, s. 75.